

Jogrend és osztályharcz.

Írta: BALÁS KÁROLY.

A mai társadalmi politikának kétségtelenül egyik legmélyrehatóbb és legfontosabb kérdését az alkotja, hogy az osztályharczokkal szemben milyen legyen a jogrendet képviselő állami hatalom magatartása? Hol van az a határvonal, melyen túl az egyes osztályok, illetve az ezekhez tartozó személyek részéről az önszegély nem tűrhető meg többé, amelyen túl már nem engedhető meg az, hogy kiki a maga saját módja szerint legyen a maga bírója. Vagyis arról van itten szó, hogy mi szabad még és mi nem szabad már a szociális küzdelmek terén? Természetesen azt a »szabad« vagy »nem szabad« szót az állam, vagy az annak nevében eljáró hatóság mondja ki, nevezék bár az állam hatalmát az ezzel ellenszegülők osztályuralomnak, vagy nem.

Könnyű a helyzete azoknak, akik ezt a kérdést elméletileg a maguk ideológus módja szerint döntenek el. Akik például megelégszenek olyanforma okoskodással, hogy a »proletárral szemben a vis major esete forog fenn akkor, amikor a munkára kötelezettséget vállal s ennél fogva nem vonható jogilag felelősségre, ha szolgálatait, melyekre forma szerint kötelezte ugyan magát, megtagadja akkor, amikor ezt az ő osztályérdekei javasolják. A társadalompolitának elsősorban nem általános elméletek, hanem a köz igazi érdekét megítélni tudó megfontolás után kell azonban indulnia. A szociális küzdelmekben a jelszavak igen gyakran a szenvedélyek szülöttei, az elméletek pedig speculatio eredményei, melyek sokszor nemcsak a meggyőződésnek vannak híjával, hanem azok gyakran,

a társadalom bármely osztályának érdekét szolgálják is nem egyebek feltalálójuk feltűnési vagy emelkedési vágyának egyszerű és közönséges eszközeinél. Manapság a socialistáskodás sok embernek a pályájához tartozik a politikában s még inkább a tudományban, értve itt tudomány alatt elsősorban azt az ideológiát, amelyet egyesek a tudománynak, jelesen pedig a sociológiának neve alatt a maguk számára kisajátítottak. Ily körülmények között természetesen ne lássunk minden irodalmi termékben mindjárt tudományt, vagy ne nézzünk minden kijelentést tárgyilagos mérlegelés eredményének. Erős kritikával ne csak azt vizsgáljuk meg jól, hogy mit mond valaki, hanem figyeljük meg azt is, hogy ki az, aki mondja. Sociálpolitikai téren, mikor politikai vagy jogi elveket és tételeket állítanak fel, biztosítékok kellenek, és pedig nem csupán abból a szempontból, hogy vajjon valamely társadalmi irányhoz való tartozás nem volt-e rovására a tárgyilagos vélemény kiforrásának, hanem abból a szempontból is, vajjon egyáltalában elég megbízható emberrel van-e dolgunk abban a tekintetben, hogy véleményének őszinteségében ne kételkedjünk.

Ily körülmények között azután nagyon is leapad azoknak a tudományos, vagy tudományos színbe öltözött elméleteknek a száma, melyeket a társadalompolitikai gyakorlat terén is komolyan irányadóknak kell tekintenünk. A tudományos, illetve a társadalomtudományi elméletek sorában tehát bizonyos választófalat kell felállítanunk azok között, melyeknek a gyakorlati életben való érvényesülése időszerűnek vagy kívánatosnak mutatkozik, azok között, amelyek bármi okból, komolyan veendő és végre azok között, amelyek a komolyan vétel rangsorára igényt nem tarthatnak. A komolyan veendő társadalmi elméletek vagy jelszavak alatt azonban nem azokat kell értenünk egyedül, amelyek a tudományos bírálatot kiállják, hanem azokat is, amelyek a társadalom életében bármi módon mozgalom vagy zavar előidézésére alkalmasak. *Mindaz, ami után tömegek indulnak, számottevő jelenség a társadalom életében*, legyen bár a mozgalom alapja tudományosan igazolható szükségesség, avagy rosszhiszemű szenvedélyességgel hirdetett jelszó. A komolyanvevés szükségét nem is annak a babonának vagy jelszónak logikailag igazolt volta adja

meg, hanem az utána induló tömeg ereje, makacssága, vagy rombolási vágya. Minden kor becsületes, az emberi haladás igazi érdekeit megszívlelő sociálpolitikájának csak az lehet józanul a feladata, hogy csak azokat az eszméket és reformterveket engedje gyakorlatilag érvényesülni, amelyek becsületesen tárgyilagos mérlegelés szerint a közérdeknek hasznára lenni alkalmasak, mert a társadalompolitika nem arra való, hogy lelkiismeretlen vagy szenvedélyes elemek eszméinek és terveinek legyen a kísérleti tere. Azoknak a sociálpolitikai eszméknek megtestesítése azonban, melyek a gyakorlati életbe átvive, a társadalmi jólétnek, az emberi haladásnak és a nemzeti előbbrejutásnak céljait fogják minden valószínűség szerint szolgálni, többé-kevésbé kötelesség.

Nagyon kényelmes a helyzete annak, aki a történelmi materialismus szemüvegén nézi az eféle problémákat, mert hiszen e szerint a viszonyokban rejlő immanens törvények alapján fog eldőlni a társadalomnak evolúciója is. *Csakhogya történelmi materialismus sohasem lehet az állam- és társadalmfentartó politikának és törekvésnek az iránya.* A történelmi materialismus egyrészt az állami kormányzással, a köznek irányításával szemben bizonyos ellenzéki bíráló álláspontra helyezkedés, mely nagyon alkalmas érveket adhat azok szájába, akik a tényleg érvényesülő politikai irányt kifogásolják. Hiszen az a kifogás, hogy a hatalmon levő kormányzatoknak bizonyos javaslata vagy alkotása ellenkezésben áll a társadalom fejlődésének immanens törvényeivel, már magában véve bizonyíték számos, magát sociologusnak és »szakembernek«, aféle sociálpolitikai tudósnak tartó egyén szemében.

Nagyon hálás közönség az, mely elhiszi azokat a társadalomfejlődési törvényeket, amelyeket az ezekben beavatott szociologusok odatárnak neki. Hiszen ebből a közönségből kerül ki az a doktrinár sereg, mely vakon elhiszi a mindennel elégedetlen sociálpolitikai óriásoknak, hogy mindaz, amit azok ajánlanak a létező helyett, már jobb is a meglevőnél. Ezek soraiból alakul ki az a zavaros fejű, vagy társadalmi rétegének türelmetlenségétől elvakított csoport, mely saját magát a haladás és elfogulatlanság képviselőjének hiszi a társadalomban, s amely azért, mert a létező állapotok nem

követik éppen azt a fejlődési menetet, melyet a társadalmi fejlődésnek általuk értelmezett törvényei megkívánnának, minden feltúnésrevágyó tudós vagy tudósjelöltnek sokszor a józan ítéletet fejetetejére állító ideológiáját többre becsüli annál, amit nemzedékek munkája alkotott és fenntartott.

A történelmi materializmus a vezetendő nagy tömeg számára való doktrína, mely megadja a tömegnek azt a naiv hit jellegével bíró világnézetet, amely a neki hirdetett irány sikerében vakon bízóvá teszi a követők seregét. Az árral való úszásra tanító világnézet az, mely kiirthatatlan meggyőződésként oltja be az árral úszók agyába azt a hitet, hogy az az ár elsöpri majd a földről mindazt, ami rossz és egy jobb világot hoz majd annak helyébe. A nagy tömeg persze azt hiszi, hogy ez a minden tekintetben jobb világ reá, t. i. a tömegre következik el feltétlen bizonyossággal, de én azt gondolom, hogy a vezérek és a szellemi vezérek legelsősorban sajátmagukra értik ezt a szebb és jobb világot, hiszen rájuk nézve mindenesetre ez a sürgősebb, már csak »taktikai« okokból is.

Bármennyire hirdetik is a socialisták a történelmi materializmus tanait a *szükségszerű* fejlődésről, vezetőik nagyon is jól tudják és érzik, hogy mennyire függ az ő cselekvésüktől, ügyességüktől, vagy ügyetlenségüktől, élelmességüktől, vagy nembánomságüktől a mozgalom sorsa. Maga a socialista taktikának, agitációnak a *létezése* hatalmas tagadása a történelmi materializmusnak. Könnyű azután ezzel szemben azt odavetni, hogy aki így beszél, az nem érti meg, hogy mi az a történelmi materializmus. Csakhogy gondolkodó embert ilyen kifogás nem riaszthat vissza a bírálattól. A kritika pedig azt súgja az embernek a történelmi materializmusról, *hogy azt megérteni és abban hinni két különböző dolog*: aki csupán hisz abban, az nem értheti meg annak egész jelentőségét. Pedig óriási jelentősége van e világnézetnek a socializmusra nézve: a történelmi materializmus a socializmusnak egyik leghatalmasabb *taktikai* eszköze. A vezérek *értik* azt, a vezetettek pedig *hisznek* abban.

A történelmi materializmus megértése a maga igazában ama tény fontos voltának felismerése, hogy mit jelent a sikeren fanatikusan bízó tömeg egy nagy társadalmi mozgalom-

nál. Nagyon jól kellett tudniok azoknak, akik ezt az iránybölcséletet, mely ma már osztály- és pártbölcséletté lett azóta, feltalálták és elterjesztették, hogy milyen elemi erőt kölcsönöz az valamely áramlatnak, *ha a, hirdetett célok és eszmények megvalósulását múlthatatlanul bekövetkezendő szükségszerűségnek tartja a hívők serege*. A modern socializmus alapvetőinél a történelmi materializmus a speculatív vallásalapítás jelentőségével bír, mert ez adja meg a socialista mozgalomnak, amelynél az elmélet csak a cél megvalósítására szolgál, a hitnek segítő eszközét. Ezek a modern vallásalapítók, akik maguk a társadalomnak legskeptikusabb elemeihez tartoztak és tartoznak, nagyon jól megértették feladatukat, mikor belátták, hogy irányuk győzelemre juttatásához elsősorban *vakon hívó* tömegre van szükség. De micsoda más érveléssel lehet hitre hangolni a modern halandót inkább, mint azzal, hogy az, amit neki az elkövetkezendő új világról hirdetnek, az tudományosan bebizonyítható és szükségszerű igazság, nem pedig csak aféle biztatás a küzdelemre.

Hogy pedig a hirdetett új irány feltétlen győzelme *hitté* legyen tehető, ennek valószínűségét emeli majdnem bizonyosra a történelmi materializmusnak világnézete, mely a társadalmi fejlődés szükségszerűségével magyarázza meg a hirdetett új világ bekövetkezésének *bizonyos* voltát. A történelmi materializmus az az eszköz, mely az intelligens embefek szeptisének és kishitűségének megtörésére szolgál, mely a XIX. és XX. század kételkedő tanult embereibe hitet bír még belecsepegtetni a társadalmi fejlődés szükségszerűségének érveléssel.

Pedig a társadalmi fejlődésben feltétlen szükségszerűség nincsen. Itt minden szükségszerűség csak viszonylagos lehet. És a socializmus gyakorlati megalapozóinak egyik legfontosabb sakkhúzásuk kétségkívül az volt, amikor a feltétlen szükségszerűség meggyőződését felkeltő világnézetet tudtak adni annak a természetes és mesterkéletlen emberi felfogásnak a helyébe, amely az egészséges ész kételkedésével nem hisz a feltétlen társadalmi törvényekben. A történelmi materializmus speculatív célzattal felállított világnézet. Irányának elterjedése a lehető legkedvezőbb a socializmusra nézve, mert a socializmusnak az igazi szellemi vezetői, akik megértik ennek a világnézetnek a jelentőségét az ő politikájukra nézve, nagyon is

+

jól tudják, hogy nem azért vesznek a társadalmi mozgalmak ilyen vagy amolyan fejlődést, mert a társadalom viszonyai-ban benn rejlő törvények szerint éppen ennek a fejlődésnek kell bekövetkeznie, hanem azért, mert a győztes mozgalomnak érdekében annak apostolai elég erős és ügyes propagandát tudtak kifejteni. Hogy pedig mennyire jól tudják azt, hogy nem a dolgoknak valamely benn rejlő törvényei, hanem az erős agitatio, a szakadatlan, kíméletet és megalkuvást nem ismerő izgatás a társadalom vagyonos, illetve a más nézetű lévők osztálya ellen valósíthatja meg csupán az ő uralmukat, annak legékesebb és le nem tagadható bizonyítéka a socialista agitatio és taktika. *Utólag azután* könnyű azt mondani, hogy az eredmény egy kimaradhatatlan szükségszerűségnek a következménye, mert az egyes szemlélő előtt csupán az eredmény az, mely mint meglevő valóság világosan látható, az eredményt létrehozó okok láncolata, a rábeszélésnek, eszme-cseréknek, kapacitálásoknak milliárdnyi sorozata a múlté, melyet utólag világosan áttekinteni szinte lehetetlen. Az emberek szemében az eredmény rendszerint a leghatalmasabb bizonyíték. A közvélemény mindig felületes, mert hiszen a közvélemény nem szakembereknek, a problémába belemélyedőknek a véleménye, hanem a köznapi azon embereké, akik a saját ügyes-bajos dolgaikkal vannak a mindennapi életben elfoglalva s akik a bonyolult társadalompolitikai kérdésekben nem alkothatnak maguknak valami önnálló felfogást, hanem akik a másoktól hallott irányító eszmék után kénytelenek indulni. De hogy is ne indulna az önnálló kritikával fel nem fegyverzett tömeg olyan eszmék után, melyek az ő szája íze szerint valók, amelyek minden tekintetben alkalmasak a remények felkeltésére? Mindig azok az eszmeáramlatok és azok a vallások terjednek el leggyorsabban, amelyek népszerű eszményeket állítanak oda a tömeg elé. Lehet-e most már népszerűbb delgot hirdetni a túlvilági boldogságnak hitét többé-kevésbé már nélkülöző modern munkástömeg számára, mint azt, hogy a tömeg boldogságának, tudományosan is bebizonyítható szükségesség szerint, feltétlenül el *kell* következnie egy megvalósulandó munkásuralom alakjában, hogy a társadalom törvényeinek alapján az üdvözítő forradalomnak el kell következnie. Ennek a hit jellegével bíró meggyőződésnek elterjedése

a lehető legkedvezőbb világnézet abban a tekintetben, hogy a socialdemocratia biztos talajra találjon. Mert lehetetlen dolog az, hogy a gyakorlati socialismus vezérkarában való működés meg ne érleltesse a közreműködőre nézve azt az igazságot, hogy a socialismusnak elsősorban is nem az elvekben, hanem a *tettekben* kell bízni, ha érvényesülni akar. A történelmi materialismus tehát olyan megbénítása a józan ítéletalkotásnak, amelyre az illető társadalmi irány vallásszerűvé tétele végett van szüksége a socialismusnak, éppen a végett, hogy értelmes hívő sereget szerezhessen a maga számára: olyant, mely nem egyedül bízik, hanem feltétlenül *hisz* is az irány biztos győzelmében. A kevésbé értelmes tömegek hitének felkeltése már sokkal könnyebb dolog, mint a XIX. és XX. század skeptikus tanult emberéé, aki azt hiszi magáról, hogy az ő hitét már csak az absolute kétségtelen bizonyossága érvek bírják felkelteni. Pedig az emberi agyvelő olyan nagyon is viszonylagos tökéletességű valami, amelyre minden korban lehet elhithető befolyást gyakorolni azoknak, akik saját társadalmuk és koruk embereinek gondolkodásmódját jól ismerik. Egyedül a tapasztalat gyógyíthat azután ki a hamis elméleteknek mirajtunk gyakorolt uralma alól.

Hogyha a socialista politikának értelmes vezetői őszintén beszélhetnének ügyük sérelme nélkül, *ha őszintén beválthatnak* közülök sokan, *mint lettek ők hívő történelmi materialistákból skeptikus gyakorlati politikusokká*, akkor bizonyosan igazat adnának az itt mondottaknak. Csakhogy a socialismus részéről a lehető legnagyobb taktikai hiba volna őszintén bevallani azt, hogy a történelmi materialismus sem egyébbe spekulatív elméletnél, s hogy milyen különböző két dolog: hinni abban és azt megérteni. Mert csak az értheti meg igazán a történelmi materialismusnak politikai és taktikai jelentőségét a socialismusra nézve, aki maga nem hisz többé benne, de aki meg tudja ítélni a súlyát annak a körülménynek, hogy mit jelent az, ha sokan vannak olyanok, akik feltétlenül *hisznek* a történelmi materialismusban és ennek alapján abban is, hogy a socialismus teljes diadalának bizton valóvá kell lennie és pedig nem azért, mert a socialista agitatio kellő időben, ügyességgel és lankadatlansággal használta ki a helyzetet: a XIX. század értelmiségének túlzott doktrinerségét és társa-

dalompolitikai tehetetlenségét vagy gyávaságát, hanem azért, mert a társadalmi evolutio nagy törvényei szerint föltétlenül ennek a fejlődésnek *kell* bekövetkeznie. Ezzel a socialista actionak két legnevezetesebb megindító feje: MARX és ENGELS nemcsak hitvallást adtak a socialismusnak, hanem spekulatív tanait az isteni kinyilatkoztatás rangjára emelték a történelmi materialismusban rejlő evolutióbeli szükségesség dogmájának – no meg a modern intelligentia nagy részének az ideológiákra való különös hajlandósága – segítségével.

Nagy, de élelmességre valló hypokrisis és még ügyesebb taktika van abban, hogy míg a socialismus a történelmi materialismus nézeteit terjeszti az elméletben s ez által a vele szemben való ellenállásra és akadályok emelésére csökkenti a kedvet, addig a gyakorlatban minden rendelkezésére álló eszközt, erőszakot és agitatiót felhasznál az előbbi ej utasra.

Az agitálás, a korteskedés, a demagógia, a tanok folytonos terjesztése, a »fejek socialisalasa« és nem a dolgok bennrejlő rendje viszik előre a socialismust. Terjed az, mert terjesztik, de nem azért, mert föltétlenül terjednie kell.

Nem a társadalmi viszonyokban rejlő szükségszerűségtől függ a társadalom fejlődési menete, hanem első sorban attól, hogy az idők folyamán kik tudnak nagyobb erőt, ügyességet, agitatiót és buzgalmat kifejteni: azok-e, akik a mai társadalomnak alapintézményeit lerombolni akarják, vagy azok, akik azokat a meglévő alapok felhasználásával, a mai társadalmi rend kereteiből kiindulva reális részletmunkával és nem mondvacsinált és sehol ki nem próbált és a semmiből elővarázsolt jelszavakon nyugvó rendszerekkel akarják a mai társadalomnak positiv intézményeit továbbfejleszteni.

A gondolkodásbeli irányok az elhitézés, a rábeszélés útján terjednek el. így van ez az élet milliárdnyi eseteiben. Az egyik ember elhitézi a másikkal a saját irányának a helyességét. (Hogy azután az az elhitéző jómaga is hiszi-e azt, amit mással elhitéz, vagy csak azért igyekszik valamit elhitézni, mert az elhitézés érdekében áll, vagy mert a hitnek felkeltésével bizonyos magasabb célokat vél előmozdítani, az ebből a szempontból közömbös a hívőre.) Az, akinek azután az új irány meghódította az agyát, ismét terjeszti és közli az ő eszméit, most már meggyőződését a másikkal, a harmadikkal

és a századikkal, míg végre a terjesztett eszme egyre szélesebb néprétegek agyvelejében fészkel meg magát. Minél bírálattal nélkül valóbb azután a tömeg a terjesztett tanokkal szemben, annál biztosabb azok elterjedése.

A legtöbb nép rendesen azt a vallást fogadja el, mely hozzá előbb érkezett és melyet nagyobb rábeszélőtehetséggel bíró és az illető nép gondolkodásmódját jobban elleső, neki kedvesebb eszményeket hirdető apostolok tanítanak, de sohasem fogadhat el egy olyan vallást, amelyet neki senki sem hirdet. Most már hogyan hódított volna rohamosan a socialismus, amikor annak apostolai olyan kedves dolgokat tudtak mondani és ígérni a szegény népnek. Több munkabér és kevesebb munka, ez a gyakorlati socialismusnak az az alaphangja, amelynek feltétlenül visszhangra kell találnia egy olyan tömeg körében, amely több munkabért és kevesebb munkát akar. Már pedig ki látott olyan tömeget, amely nem ezt akarja? Több jogot és kevesebb köteleiséget kíván és ígér a socialismus. Van-e olyan társadalmi osztály, amely az ellenkezőt kívánja?

Ha azután széles néprétegek között terjedtek el ezek az eszmék s ha kezdetben az állapotok igen sok tekintetben igazat adnak ezeknek a következményeknek s ha ennek folytán egyre több és több esetben ér el az irány eredményeket, ha a sikerben való hit ekként mindig mélyebb, és mélyebb gyökereket ver, akkor azután nagyon nehéz egy olyan ellenáramlatnak felülkerekednie, amely arról akarja a követeléseikben egyre tovább menő tömegeket meggyőzni, hogy elérkezett már az ideje annak, mikor a munkabért nem olyan könnyű – legalább rövidebb időn belül – ugyanabban az arányban tovább is emelni s a munkaidőt tovább is leszállítani, mint az eddig történt. Ilyesminek a megmagyarázásához hosszadalmas meghányás, türelmes meggyőzés volna szükséges, már pedig ez kivihetetlen nagy tömegeknél. Hiszen mikor az érdekek harczárai van szó, akkor a szenvedélyek teljes kiküszöbölése volna úgyszólván ahhoz szükséges, hogy egy nagy, erős küzdelemben álló érdektábor egyszerre megálljon minden kényszerítés nélkül azon az utón, amelyen eddig haladt s amelyen – valóságos vagy látszólagos – sikereket ért el. Egyébként a modern socialismus táborában nincsen meg a lélektani hajlandóság sem arra, hogy valami kímélettel legye-

nek a másik féllel szemben bármily körülmények között. Ebben a táborban nem a kereszténység világnézete ugyanis az uralkodó, melynek alapmotívuma a szeretet. Ott egészen más világnézet uralma tartja megszállva a kedélyeket: a gyűlölet. Az öntudattal terjesztett osztálygyűlölet az a szemüveg, amelyen keresztül az igazi socialista a világot nézi. Ez a gyűlölet pedig éppen nem a kölcsönös érdeket nézi, hanem első sorban a saját hasznát, melyhez hozzá számítja az ellenfél kárát. A harc itten az uralkodó planéta, a kérlelhetetlen és megalkuvást nem ismerő osztályharc, melyben nincsen a socialista felfogás szerint sem erkölcstelen, sem jogosulatlan eszköz, csak használjon az a socialismusnak. A jogos és jogtalan, erkölcsös és erkölcstelen fogalmakozta aggályokat nem ismeri a socialismus taktikája és morálja. Erkölcsileg megengedett és jogos itt mindaz, ami a socialismusnak használ, vagy ha nem is használ, de árt a vele ellenkező iránynak. Mert az ő felfogásuk szerint a mostani állapot a társadalomnak háborús állapota, még pedig annak legelkeseredettebb fajtája, amelyben a jelszó az, hogy minél több és minél nagyobb kárt kell okozni az ellenségnek. A socialismus úgy tekint a helyzetre, hogy a socialista tábor egészében, valamint annak egyes tagjai is a vis major esetével állanak szemben a mai társadalomban. Nekik tehát voltaképpen minden szabad, mert hiszen ők a mai államot csupán osztályállamnak, ellenségeik szervezetének tekintik. Nem ismerik azok sem az életet, sem a socialismust, akik ezen a téren az érdekeknek valamely összhangzatos kiegyenlítésében reménykednek. Itt olyan háború folyik, amelyben a most már támadó fél, a socialismus csakis a másik félnek végleges és feltétlen legyőzetése árán hajlandó megbékülni és fegyverszünetet kötni is csak az arra kényszerítő időleges vereség esetében, azzal a feltevéssel, hogy azt megszegni nemcsak szabad, hanem egyenesen a socialismus mindennél magasabb érdekei által parancsolt kötelesség, hogyha olyan helyzet áll elő, amely mellett ezek az érdekek a fegyverszünetnek, vagy a létesített megállapodásoknak megszegését javasolják. Az ellenféllel szemben a szerződések, megállapodások megtartásának kötelezettsége csak aféle szükséges rossz, mely a socialismusra és a socialistákra tulajdonképpen nem is kötelező, hanem inkább

csak czélszerű magatartás, nehogy ellenkező esetben az ellenfél, a »polgári« társadalom kárt okozzon nekik. Mi sem természetesebb ennél fogva, mint az, hogy a socialista pártvezetőség, vagy bármi néven nevezett felsőbbtség; teljes joggal teszi, ha elvtársait felmenti a szerződés megtartásának kötelezettsége alól, mikor azt a socializmus érdekei úgy kívánják. És ez a felfogás teljesen megfelel a socializmus felfogásának és moráljának, mert hiszen azok a szerződések, megállapodások, egyezmények, amelyeket egyrészt a proletár vagy proletárcsoport, másrészt pedig a »polgári« társadalom tagjai kötnek egymással, nem egyebek, mint kényszerhelyzetben, sőt vis major hatása alatt létrejött megállapodások s mint ilyenek nem lehetnek igazán kötelezők, még ha az »osztályuralom« törvényei ki is kényszerítik azokat. A polgári félre természetesen már nem áll fenn a socialista magyarázat és felfogás értelmében ez a kedvezmény, mert hiszen van annyi magukhoz való érzékük a socialista vagy socialistáskodó ideológusoknak, hogy a jogot csakis a saját maguk javára magyarázzák, hiszen ez a socializmusnak szintén érdeke, melynek megfelelni szintén kötelesség.

Nincs az az erőszak, nincs az a jogtalanság, melyre a socializmusnak ne volna önmagát igazoló ideológiája.

A mondottak figyelembevételé után ne higyük azt, hogy majd sikerülni fog a socialis törvényhozásnak vagy a gyakorlatnak egy olyan *formát* kitalálni, amely mellett a két tábor között kötött szerződések megtartása biztosítva lesz. Ilyen *formára* ugyan hiába várunk.

Egy oly küzdelemben, ahol a másik fél csakis a kényszerrel ismeri el magára nézve kötelezőnek, csakis a jogrendnek kényszerítő ereje lehet az, amely érvényt tud szerezni a két fél között való megállapodásoknak. Ha van törvényeink mögött olyan sankcionáló erő, mely ezt a kényszert szükség esetén foganatosítani bírja, akkor megoldható a probléma, ellenkező esetben nem. A társadalmi politikának tehát arra kell törekednie, *hogy az állam olyképpen igyekezzék a saját intézményeit, erőit kifejleszteni, hogy egyre inkább módjában álljon a socialis küzdelmek között a saját álláspontját kényszerítő erővel is érvényre emelni.* Az emberi civilizációnak, a társadalom fejlődése lehetőségének tárgyilagosan megítélt legfontosabb érdekei kívánják ezt.

A socialista mozgalom forradalmi jellegű. Minden igyekezete oda irányul, hogy minél több erőt gyűjtsön össze abból a célból, hogy kíméletlenül romba tudja dönteni a mai társadalom rendjét. Hogy ma nem küzd még véres eszközökkel, annak csak az az oka, mert azt ez idő szerint még megtenni nem meri, de programjában benne van az üdvözítő forradalom, melynek technikai kivitelén a francia elvtársak törik leginkább a fejüket. Azok a kísérletek, amelyek papiroson álló intézményekkel akarják a kérdést megoldani, csakis addig válnak be, míg a socialismus a saját érdekeire való tekintettel jónak látja a megállapodások betartását. Azontúl nem. Pedig az elérni óhajtott cél az, hogy éppen a zavarok, a kenyértörés esetén legyen eszköz és mód arra, hogy a termelés fenn ne akadjon, hogy a közlekedés tovább is le legyen bonyolítva s hogy a kölcsönös megállapodásokkal szabályozott kötelezettségek rendes teljesítésének helyébe ne lépjen az ököljog uralma. Normalis állapotok között, szélcsend idején az erősebb sanctióval nem biztosított szabályok és megállapodások is kielégítően működnek, de a mai társadalmi küzdelmek állapotában éppen arra van szükség, hogy oly esetekben is meg legyen adva a jogszerű segítség lehetősége, melyekben az jelenleg nincsen, vagy csak nagyon tökéletlenül van meg, és hogy lehetővé váljék a jogos álláspont védelme olyan tereken is, ahova a magánjogi és általában a rendszerinti jogi sanctio ez idő szerint el nem ér.

Az osztályharcznak elfajulásai között az állam feladata és szerepe nem lehet a *laisser-faire* alakjában való meghátrálás, hanem csak az, hogy a maga jogrendjének érvényt szerezzen, ha kell, erővel. Jogrendjének pedig csakis a törvény korlátain belül való fejlesztését és változtatását biztosítsa a társadalmi evolutio számára, minden egyoldalú osztályérdekkel és anarchiával szemben.